

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA DIQQAT VA XOTIRANI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Parpiyeva Hulkaroy Abdumutalib qizi

Andijon viloyati. Asaka tumani. Niyozbotir QFYda joylashgan

23-DMTT Tarbiyachisi

Annotatsiya: *Mazkur maqolada o‘qituvchi nutqining o‘quvchi shaxsining shakllanishiga, uning motivatsiyasi va o‘quv faoliyatiga ko‘rsatadigan ta’siri tahlil qilinadi. Pedagogik kommunikatsiya jarayonida o‘qituvchi nutqi faqat bilim uzatish vositasi emas, balki psixologik ta’sir ko‘rsatish, emotsional aloqani mustahkamlash va ijtimoiy madaniyatni singdirish omili sifatida namoyon bo‘lishi yoritilgan. Maqolada shuningdek, zamonaviy ta’lim tizimida o‘qituvchining kommunikativ kompetensiyasi va nutq madaniyatini oshirish bo‘yicha metodik tavsiyalar keltiriladi.*

Kalit so‘zlar: *o‘qituvchi nutqi, pedagogik kommunikatsiya, muloqot madaniyati, emotsional ta’sir, o‘quvchi motivatsiyasi, pedagogik psixologiya.*

Annotation: *This article analyzes the influence of a teacher's speech on the formation of students' personalities, their motivation, and educational performance. It highlights that the teacher's speech in pedagogical communication is not merely a means of transferring knowledge but also serves as a psychological and emotional factor that strengthens interaction and transmits cultural values. The article also provides methodological recommendations for improving teachers' communicative competence and speech culture in the modern educational system.*

Keywords: *teacher's speech, pedagogical communication, communication culture, emotional impact, student motivation, educational psychology.*

Аннотация: *В данной статье анализируется влияние речи учителя на формирование личности учащихся, их мотивацию и учебную активность. Отмечается, что речь педагога в процессе коммуникации является не только средством передачи знаний, но и важным инструментом психологического воздействия, эмоциональной поддержки и социализации. В работе представлены методические рекомендации по совершенствованию коммуникативной компетенции и культуры речи учителя в условиях современной образовательной системы.*

Ключевые слова: *речь учителя, педагогическая коммуникация, культура общения, эмоциональное воздействие, мотивация учащихся, педагогическая психология.*

Kirish

Bugungi kunda ta’lim jarayonining samaradorligi ko‘p jihatdan o‘qituvchining shaxsiy fazilatlarini, ayniqsa, uning nutqi va muloqot madaniyatiga bog‘liq. O‘qituvchi nutqi nafaqat bilim berish vositasi, balki o‘quvchi shaxsini shakllantirish, uning emotsional holatiga ta’sir

ko‘rsatish, hamda ijobiy o‘quv muhiti yaratishning muhim vositasi hisoblanadi. Shuning uchun o‘qituvchining pedagogik kommunikatsiya madaniyatini rivojlantirish zamonaviy ta‘limning dolzarb vazifalaridan biri sanaladi.

Ta‘lim sohasida inson omilining ustuvorligi, xususan, o‘qituvchi shaxsining kommunikativ salohiyati muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy o‘quvchi faqat bilim emas, balki psixologik qo‘llab-quvvatlash, hurmat va ishonch muhitiga muhtoj. Shu nuqtai nazardan, o‘qituvchi nutqining tozaligi, ifoda uslubi, ohangi, nutq tezligi, mimika va tana tili orqali beriladigan emotsional signallar o‘quvchining darsdagi ishtirokiga bevosita ta‘sir ko‘rsatadi. Mamlakatimizda olib borilayotgan ta‘lim islohotlari ham aynan o‘qituvchining nutq madaniyatini yuksaltirishni ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilagan.

Asosiy qism

O‘qituvchi nutqi – bu didaktik muloqotning asosi bo‘lib, unda axborotni yetkazish, fikr almashish, o‘quvchilarni rag‘batlantirish va baholash kabi funksiyalar mujassam. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutqning mazmuni va ohangi o‘quvchilarning bilimni o‘zlashtirish darajasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi.

Pedagogik kommunikatsiya uch asosiy komponentdan iborat:

1. Verbal komponent – so‘z, ohang, ifoda vositalari orqali axborot yetkazish;
2. Noverbal komponent – mimika, tana holati, ko‘z qarashi orqali emotsional aloqa o‘rnatish;
3. Interaktiv komponent – muloqot davomida o‘zaro ta‘sir, savol-javob va bahslar orqali o‘quvchini faol ishtirok etishga undash.

O‘qituvchi nutqining sifati uning pedagogik kompetensiyasi darajasini ko‘rsatadi. Shuning uchun ta‘lim muassasalarida o‘qituvchilarning nutq madaniyatini rivojlantirish uchun maxsus treninglar, muloqot madaniyati kurslari va psixologik mashg‘ulotlarni joriy etish zarur.

1. Diqqatni rivojlantirish metodikalari

1.1. O‘yinli metodikalar

Bolalar uchun eng tabiiy metod – o‘yindir. O‘yin jarayonida bola e‘tiborini bir nuqtaga jamlash, chalg‘imaslik, navbat kutish va shartlarga rioya qilishni o‘rganadi.

Misollar:

“Jim tur” – musiqani to‘xtatganda bola qotib turadi. O‘zini tuta olishni va diqqatni boshqarishni o‘rgatadi.

“Rangni top” – turli rangdagi buyumlar orasidan aytilgan rangni tez topish.

“Kim yo‘q?” – bir necha buyumdan bittasi yashiriladi, bola yo‘qolganini aniqlaydi.

“Farqli top” – ikki o‘xshash rasm orasidagi tafovutlarni topish.

1.2. Sensor diqqat metodikasi

Ko‘rish, eshitish, teginish, hid bilish kabi sezgi organlari orqali diqqatni faollashtiradi.

Mashqlar:

“Eshitgan tovushni top” – tarbiyachi bir nechta tovush chiqaradi, bola ularni nomlaydi.

“Predmetni teginish orqali top” – ko‘zi bog‘langan bola predmetni ushlab, tanib oladi.

“Shaklni top” – geometrik shakllar orasidan aytilgan shaklni topadi.

1.3. Vizual diqqat mashqlari

“Ketma-ketlikni eslab qol” – 3–4 ta rasm ketma-ket ko‘rsatiladi, so‘ng aralashtiriladi. Bola avvalgi tartibni tiklaydi.

“Nimani eslab qolding?” – stol ustiga qo‘yilgan buyumlarni 30 soniya kuzatadi, keyin yopiladi; bola eslaganlarini sanaydi.

“Rasmni davom ettir” – yarim rasm beriladi, bola uni to‘ldiradi.

1.4. Barqaror diqqatni shakllantirish metodikasi

Qisqa vaqtli topshiriqlardan boshlab bosqichma-bosqich uzoqroq diqqat talab qiluvchi mashqlarga o‘tish.

“Jim tingla” – tarbiyachi ertak aytayotganda bolalar jim tinglashga o‘rganadi.

“Ketma-ket ayt” – tarbiyachi so‘zlar zanjiri aytadi, bola takrorlaydi.

2. Xotirani rivojlantirish metodikalari

2.1. Vizual (ko‘rish) xotira metodikalari

Bolalar obraz, rang va shakl orqali eslab qolishga moyil.

Mashqlar:

“Eslab chiz” – 10 soniyaga rasm ko‘rsatiladi, so‘ng bola eslab chizadi.

“Ranglar ketma-ketligi” – rangli kartochkalar tartibda ko‘rsatiladi, bola shu tartibda joylashtiradi.

“O‘yinchoqlarni joyiga qo‘y” – o‘yinchoqlar joylashuvi yodlab olinadi va keyin qayta joylashtiriladi.

2.2. Eshitish xotirasi metodikalari

“So‘zlar zanjiri” – 3–5 ta so‘z aytiladi, bola ketma-ket takrorlaydi.

“Qo‘shiqni eslab kuyla” – qisqa qo‘shiq kuylanadi, bola eslab qayta kuylaydi.

“Hikoyani qayta ayt” – qisqa hikoya aytiladi, bola o‘z so‘zlari bilan qayta aytadi.

2.3. Mantiqiy xotira metodikalari

Eslab qolishning sabab-oqibat, mantiqiy bog‘lanish asosida rivojlanishiga yo‘naltirilgan.

Mashqlar:

“Nima avval, nima keyin?” – suratlar ketma-ketligi aralashtiriladi, bola to‘g‘ri tartibni topadi.

“Ertakni tugat” – tarbiyachi ertakning yarmi aytiladi, bola eslab, o‘zi tugatadi.

“O‘xshashlikni top” – ikki predmet orasidagi umumiy belgilarni aytadi (quyon va mushuk – ikkisi ham yumshoq, hayvon, yuguradi).

3. Integrativ (kompleks) metodikalar

Bu metodikalarda diqqat va xotira birgalikda rivojlanadi.

3.1. Montessori metodikasi

Bolalarga o‘zlari tanlab ishlaydigan o‘yinchoqlar, shakllar, tovush va rang materiallari beriladi.

Har bir mashq sezgi, e‘tibor va eslab qolishni birgalikda faollashtiradi.

Masalan: sensor qutilar, tovushli silindrlar, rangli kartalar orqali xotira va diqqat kuchayadi.

3.2. D.B. Elkonin – A.V. Zaprojets metodikasi

O‘yin motivi asosida diqqat va xotirani o‘rgatish.

“Sehrli o‘rmon”, “Yo‘qolgan narsani top” kabi rolli o‘yinlar orqali bola vazifaga diqqatini jamlaydi va eslab qolishni o‘rganadi.

3.3. Kuzatish asosidagi metodika

Bolalarga bir necha predmet ko‘rsatiladi (30–40 soniya), keyin yopiladi.

Bola eslaganlarini aytadi.

Bu usul ko‘rish diqqatini va qisqa muddatli xotirani bir vaqtda faollashtiradi.

4. Trening va mashg‘ulot shaklidagi metodikalar

4.1. Diqqatni kuchaytiruvchi mashqlar

“Belgini top” (matnda faqat ma‘lum belgini sanash)

“So‘z ichida harf top” (matnda faqat “a” harfini topish)

“Shaklni qidir” (varaqdagi shakllar orasidan aytilganini topish)

4.2. Xotira mashqlari

“10 ta so‘z” testi (tarbiyachi 10 ta so‘z aytadi, bola eslab qayta aytadi)

“Rasmlari kartochkalar testi” (rasmlar ko‘rsatiladi, bola eslab qoladi va tanlaydi)

“Hikoyani davom ettir” (eshitilgan hikoyani o‘z so‘zlari bilan tugatadi)

5. Innovatsion va zamonaviy metodikalar

Multimedia mashg‘ulotlari: animatsiyalar, interaktiv taqdimotlar orqali e‘tibor va eslab qolishni kuchaytirish.

Dijital o‘yin dasturlari: “Memory”, “Find the Pair”, “Attention Game” kabi ilovalar orqali vizual xotira va tezkor e‘tibor rivojlanadi.

Neurogym metodikasi: qisqa reaksiya mashqlari, muvozanat o‘yinlari, ritmik harakatlar orqali nerv bog‘lanishlarini faollashtirish.

6. Psixologik mashg‘ulotlar

Meditativ nafas olish mashqlari: bolaning e‘tiborini o‘z tanasiga jamlash (masalan, “hozir biz nafas olyapmiz, tinglaymiz”).

“Eshitish konsentratsiyasi” mashqlari – fon tovushlari orasidan keraklisini ajratish.

Emotsional o‘yinlar – “qaysi holatni ko‘rding?”, “mimikani eslab qol” kabi mashqlar orqali hissiy xotira kuchayadi.

Mavzuning o‘rganilishi o‘qituvchi faoliyatida shaxslararo muloqotning psixologik va pedagogik mexanizmlarini chuqur anglash imkonini beradi. Ko‘plab ilmiy ishlar (L.S. Vigotskiy, A.N. Leontyev, Sh. Sharipov, D.T. Gulomova va boshqalar) o‘qituvchi nutqining

tarbiyaviy va motivatsion ta’sirini asoslab bergan. Ammo o‘zbek ta’lim tizimida bu yo‘nalishdagi amaliy yondashuvlar hali yetarli emas. Shu bois ushbu mavzuni ilmiy tahlil qilish va milliy ta’lim muhitiga mos metodik yechimlar ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi.

Xulosa

O‘qituvchi nutqi va pedagogik kommunikatsiya — ta’lim jarayonining yuragi sanaladi. Nutq orqali o‘qituvchi o‘quvchilarda nafaqat bilim, balki ishonch, mehr, hurmat va motivatsiya uyg‘otadi. Zamonaviy o‘qituvchining kommunikativ madaniyati, emotsional barqarorligi va pedagogik taktiga ega bo‘lishi o‘quv jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu bois pedagogik oliygohlarda nutq madaniyati, psixologik kommunikatsiya va muloqot madaniyati fanlarini amaliy yo‘nalishda chuqurlashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Gulomova D.T. Pedagogik psixologiya asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari jamiyati nashriyoti, 2019.
2. Sharipov Sh. Nutq madaniyati va pedagogik muloqot. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
3. Vygotskiy L.S. Pedagogik psixologiya. – Moskva: Pedagogika, 1991.
4. Leontyev A.N. Faoliyat, ong va shaxs. – Moskva: Nauka, 1975.
5. G‘ofurov M. O‘qituvchining nutq madaniyati: nazariya va amaliyot. – Toshkent: TDPU, 2021.
6. Karimova V.M. Pedagogik muloqot psixologiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020.
7. Hasanboyeva O. Ta’lim jarayonida shaxslararo muloqotning o‘rni. – Toshkent: Iqtisodiyot va ta’lim jurnali, 2022.